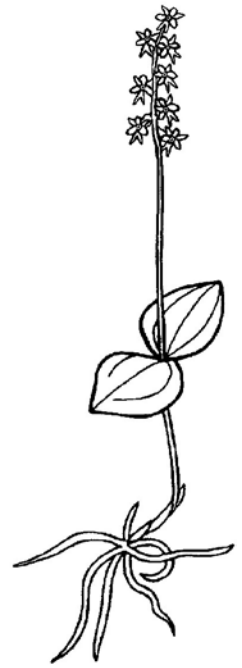

Listéra

2 - 2015

TELEMARK BOTANISKE FORENING

LISTÉRA - Tidsskrift for Telemark Botaniske Forening
(NBF, Telemarksavdelingen)
30. årgang, 2015, nummer 2

ADRESSER OG TELEFONER:

TELEMARK BOTANISKE FORENING, org.nr. 989 212 621
Postboks 25 Stridsklev, 3904 Porsgrunn. Girokonto: 0530 3890647
Foreningens e-mail-kontakt: a-jhalvo@online.no
Foreningens hjemmeside: www.miclis.no/tbf

- Kasserer: Åse Halvorsen, a-jhalvo@online.no
Tlf.: 35500135 / 91595087
- Styremedlem: Esther Broch, esther.broch@sf-nett.no
Tlf.: 35530586 / 90015286
- Styremedlem: Christian Kortner, ckortner@online.no
Tlf.: 91894169
- Styremedlem: Bjørn Erik Halvorsen, b-halvor@online.no
Tlf.: 35289517 / 91310296
- Styremedlem: Trond Risdal, tr-risda@online.no
Tlf.: 47287740
1. Varamedlem: Øivind Kortner, okortner@online.no
Tlf.: 91541184
2. Varamedlem: Anne Vinorum
Tlf.: 35514117

I redaksjonen:

Charlotte Bakke (c.bakke@sf-nett.no), Norman Hagen (nohag@online.no),
Kåre Homble (k.homble@online.no), Kristin Steineger Vigander (kristvi@gmail.com)

For bilder uten oppgitt fotograf er det forfatteren som er fotograf.

Forsidebildet: Nonsblom *Lysimachia arvensis*. Foto: Egil Michaelsen

ISSN: 0801 - 9460

KONKURRANSE

Trond Risdal

TBFs medlemmer inviteres til å delta i ny konkurranse.

Send forslag til norske og/eller latinske navn på de 8 artene til Trond Risdal, Orionvegen 88, 3942 Porsgrunn, e-post: tr-risda@online.no innen 15/3-2016. Gode løsninger belønnes.

Løsning og navn på vinnere presenteres i neste nummer av *Listéra*.

Bilde 1

Bilde 2

Bilde 3

Bilde 4

Bilde 5

Bilde 6

Bilde 7

Bilde 8

Konkurransen i *Listéra* 2015-1

Riktige svar var:

Bilde 1: Tettegras. Bilde 2: Krattalant. Bilde 3: Hassel. Bilde 4: Svartburkne.

Bilde 5: Vårearteknapp. Bilde 6: Smalkjempe. Bilde 7: Klubbestarr. Bilde 8: Gjøksyre.

Best med 8 rette ble: Guro Grasbekk Groven.

Vi gratulerer.

Premie vil bli overlevert ved en passende anledning.

Nyseryllik *Achillea ptarmica*

NYSERYLLIK (*Achillea ptarmica*) Frá Eilaugdalen 29. september 2012

Nyseryllik *Achillea ptarmica*

RAULAND: Nysjerølikke

FYRESDAL: Sylvknapp

Det beste med nyserylliken er at han kjem so seint i blom, gjerne langt uti august eller september. Når dei fleste sommarblomene er avblømde eller visna, då er nyserylliken i full flor. Og blømer lenge, han hev god tid. Som om han vil seia at neidå, sommaren er slett ikkje over, sjå på meg!

Dette er nok ikkje ei villplante frå fyrst av. Nyserylliken fylgjer i vegane til mennesket. Truleg blei han planta i klosterhager til medisinsk bruk. Sidan han ikkje inneheld nikotin, kan ein undrast på kva slags eigenskaper han hev som folk såg som so verdfulle. Kan det ha vore ein annan slags dop, i sofall kva slags, eller var det sjølve nysinga som var so bra for helsa?

Dei gamle grekarane bruka visstnok nyserylliken som snus. Akilles hadde med seg nyseryllik då han deltok i den ti-år lange krigen mot Troja. Akilles og krigarane hans styrka seg med nyseryllik-snus, medan dei snikkera på den store trehesten som hjelpte dei med å vinne slaget om Troja –

Sikkert er det at langt utover hausten, sumtid heilt til snoen kjem, kan ein finne nyseryllik som blømer. Og saman med dei seine gule små-svevune samt ei og anna blåklokke kan ein laga nydelege små haustbukettar.

Sigrid Nordskog – Tjønnås, Tjønnegrend

TJØNNEGREND–SERIEN

”AR DU SI'TT AINDŞE I ÖVDALIM IRÅ GRA'LL BLÅFERGÅDER ÅV SALUKLUKKUM?”

Om en litt annerledes botanisk reise i Dalarna

Roger Halvorsen

Enger ved “Ratt och Roder”

Nei, du kan knapt ha hørt spørsmålet over, og du har neppe forstått hva det spørres om. Ja, for du har vel neppe hørt den kanskje mest underlige svenske dialekten kalt älvdalska? Men kan hende visste du i alle fall fra før at engklokka *Campanula patula* med god grunn er valgt til Dalarnas landskapsblomst. Derfor spørsmålet i overskriften,

skrevet på älvdalska og i svensk oversettelse: Har du sett att ängarna i Älvdalen är alldeles blåfärgade av ängsklockor?

**”Det är något bortom bergen,
bortom blommorna och sången....”
Flere drømmer i oppfyllelse
sommeren 2015**

Ellen og jeg har vært i Dalarna før,

flere ganger, på besøk i Grangärde finnmark med Skattlösberg for å oppleve noe av stemningen under Dan Andersson-veckan, et sant dikterisk eventyr hvor rammen er restene av den gamle kølabrennerkulturen og finneinnvandringa fra 1600-tallet og framover. Imidlertid hadde drømmen om å besøke området rundt Siljansjøen med tettstedene Leksand, Rättvik, Mora og Orsa, kan hende det virkelige sentrum av Dalarna, i mange år hengt ved oss.

Da vi etter hvert hadde lært litt om historien omkring det älvdalske språket som holder seg levende i Älvdalen kommune noen mil nordvest for Siljan, vokste drømmen til de store høyder. Tenk å få høre et eldgammelt språk i bruk, som en skatt i de svenske skogene! Offisielt skal det visstnok handle om en svensk dialekt, men derom strides de lærde. Älvdalska ligger kanskje nærmest islandsk i våre ører, og det skiller seg svært fra alle andre svenske dialekter.

Det er nesten uforståelig for vanlige svensker (og oss nordmenn), og regnes av älvdalingene selv mer som et språk enn en dialekt. Älvdalska inneholder oldnordiske trekk som for lengst er borte fra de øvrige nordiske språka, selv islandsk og færøysk. Noen av trekka har man, ifølge den danske språkforskeren Bjarne Simmelkjær Sandgaard Hansen, kanskje ikke engang visst at eksisterte.

Det påstås at sterke krefter i Älvdalen kjemper hardt for å få godkjent denne dialekten som

et minoritetsspråk på linje med sørsamisk, som også snakkes i området. De får visstnok ikke gehør hos svenske myndigheter, men de skal ha fått en viss forståelse for sitt syn i Europarådet.

Dette var noe av det vi ville oppleve på vår ferietur til Älvdalen i Dalarna sist sommer, sammen med noen blomsteropplevelser selvfølgelig.

Ferier etter botaniske utbredelseskart

En del av drømmen om Dalarna inneholder selvfølgelig også drømmen om blomster, og en av dem har vært å få se smellemjelt (sv.: smållvedel) *Astragalus penduliflorus*.

For mange år siden, da feriene skulle planlegges, kom ofte dette spørsmålet opp: ”Hva vokser det der da?”, og en liten sammenheng ble det i alle fall ofte etter hvert. Da feriemålet var valgt, ble det sjekket litt hva som kunne finnes av planter på stedet. Hva finnes så i Dalarna? Jo, nettopp den sjeldne erteplanta smellemjelt. Den har to svenske utbredelsesområder fordelt på fire landskap: Dalarna og Jämtland, Medelpad og Ångermanland.

Da så spørsmålet om svensk Siljan-tur og Dalarna kom opp i familien forsommeren 2015, kan jeg si som Nils Ferlin i visa *Syner i lövsprickningen*:

”...och hostar du en maning är han redo för en blink.”

Jeg var klar i samme øyeblikk, og plutselig ble søk etter smellemjelt-lokaliteter i siljantraktene aktuelt.

Tilsynelatende lett tilgjengelige voksesteder ble etter hvert lokalisert i nærheten av Leksand, i Gagnef kommune, like sør for Siljansjøen.

Det ble ikke travelt, men det ble en del kjøring

Det er noen mil fra Hof til Siljansjøen i Dalarna. Vi ble først over

Engklokke *Campanula patula*, Dalarnas landskapsblomst.

Finmarkspors *Rhododendron tomentosum*

Engklokkeeng

Uthogst med finmarksporsmyr

ei natt i Brunskog, ved Gammelvala, ikke så veldig langt fra norskegrensa. Så gikk ferden nordover forbi kjente ”svensktoppsteder” som Fryken der ”lilla söta fröken Fräken” var fra og videre forbi der Selma Lagerlöfs Mårbacka ligger. Langs veikantene sto engene hele veien drivende fulle av engklokker og kantet med rosa bånd av hanekam *Lychnis flos-cuculi* til ære for sommeren. Utenfor Hagfors dukket det opp myrer og fuktige kronglefuruområder fulle av finnmarkspors *Rhododendron tomentosum* (syn. *Ledum palustre*) i sin fineste blomstring. Da begynte sjåføren å vingle litt, og Ellen måtte overta rattet, til beste for begge parter.

Så var vi der plutselig, i Gagnef, med jernbanespor som skulle være riktig så fine lokaliteter for

Smellemjelt *Astragalus penduliflorus* i knoppstadium

smellemjelten. Vi ruslet langsmed spora, steg ut av dem da SJs tog passerte, men smellemjelt? Nei, overhodet ikke. Vi lette oss fram til et såkalt naturminne, behørig merket med stolper og fikk hjelp av en hyggelig svenske som hjalp oss med veien. Han hadde jo arbeidet i Norge i over 20 år (olja!) og var i grunnen botanisk interessert.

Men det var begynt å bli seint, og vi hadde sendt reisefølget vårt for å se etter et overnattingssted, og en anbefaling om stedet ”Ratt och Roder”, vakkert beliggende ved Västerdalälven, litt vest for Gagnef, brakte oss i hus. Det var et meget tiltalende og rolig sted med lekre campinghytter. Vi valgte å bli i to dager. Da kunne jo dessuten forfatteren se mer etter smellemjelten.

Dagen etter dro vi opp til det angitte stedet ved naturminnet, ruslet gjennom skogen fram til jernbanelinja og fulgte denne litt sørover. Thor, min svoger og reisefølge, undret på hva vi skulle se etter. Jeg forklarte om ei litt storvokst gul erteplante. ”Den har blader omtrent som denne her”, sa jeg og sto plutselig med handa rundt et stort og vakkert eksemplar av, ja nettopp, smellemjelt. Dessverre var den bare i knopp og hadde ikke engang antydning til gult. Vi telte opp rundt femten eksemplarer av varierende størrelse.

Sandtak er fine lokaliteter

Hva gjør en botaniker når smelleblomstene ikke blomstrer? Jo, vi måtte finne en ny lokalitet eller

vente. En lokalitet for arten var angitt i et sandtak. Vi spurte oss fram der vi knotet på ”svorsk”, og fant stedet. Her ble smellemjeltet funnet med bristeferdige knopper med gult i. ”Vi drar hit i morgen før vi iler videre!”, var konklusjonen. Jeg tenkte i mitt stille sinn at jeg nok ble enda en dag

Smellemjelt *Astragalus penduliflorus* i begynnelsen av blomstring

Slik skal smellemjelt se ut i full blomstring i Östersund. Foto: Bård Haugsrud

godt nok til at forfatteren var sånn tålelig fornøyd. Han fikk sine bilder, telte så opp rundt femten planter også her, og så for vi videre mot det rare og ”gammeldagse” språket.

Husflid og hemslöjd

På veien måtte damene i følget innom alle husflider og hemslöjder i hele området rundt og forbi Siljansjøen. Vi to mannfolka satt da med kaffe og ei kake på tilliggende konditorier og kaféer, tålmodig ventende. Den ene av oss tenkte på floraen og gammelt språk, den andre gledet seg til å vise fram det Älvdalen han og Berit hadde besøkt flere ganger tidligere. Men en får si

om nødvendig. Älvdalskan går ikke ut av historien for en språkentusiast om man må vente noen dager på en fullt ut blomstrende smellemjelt, så vi fikk heller vente enda et døgn, eller kanskje enda bedre: først dra til Älvdalen og så legge tilbaketuren til sandtaket nord for Gagnef.

Neste dag, rundt middagstider, sto vi atter i sandtaket, og sannelig, den varme kvelden, natta og morgenen hadde fått blomstene til å åpne seg

Hembygdegården i Rot

Lifiol *Viola canina* ssp. *nemoralis*

det på älvdalska:

*An baiðer older uvlainds, an so
baiðer eter noð guott.*

(Han venter ikke forgjeves som
venter på noe godt.)

Älvdalsk, en språkverden for seg

Språket var nesten som et eventyr
å regne for en med økende interesse
for språk og dialekter. Vi lyttet, og vi
spurte underveis, men først da vi kom
inn på hemsløjden i Älvdalen, møtte

En "skalaus", utedass?

Gammelt hjemmebrentsapparat

vi noen hyggelige damer som hjalp oss med litt oversetting. Lett var det ikke. Ei ordbok, ei uhyre vanskelig grammatikkbok og ei virkelig spennende bok med innsamlede älvdalske plantenavn ble innkjøpt, og forfatteren var i lange tider, over noen glass vin på kvelden, lenge tapt for denne verden. Det skyldtes ikke vinen.

Om du først tar turen til Älvdalen, bør du ikke glemme å legge veien oppom hembygdsgården (bygdetunet) i Rot, noen få kilometer nord for Älvdalen. Gamle, vakre hus med mange varianter av *skalaus*, toaletter, i form av både utedasser og nattstoler. Et ”fint” hjemmebrentsapparat fra gammeltid stod også oppstilt inne i en peis. Det var lite som var uteglømt.

Kulturen ble så overveldende at botanikeren nesten mistet floraen av syne. På bygdetunet falt han imidlertid noen øyeblikk i staver over noe som kunne være en ”sikker” lifiol som i gamle dager var en egen art, *Viola montana*, men som nå har fått underartsstatus, *Viola canina* ssp. *nemoralis*. De blå fiolene heter forresten med et fellesnavn ”**päder-bljomm**” i Älvdalen.

Hjemveien?

Vi kjørte hjem over Sälen og gjennom strøk for skiturisme i moderne utforming. Jeg hadde mest

lyst til å sove mens Ellen kjørte. En uhorvelig mengde fin fjellskogs natur er ødelagt i disse traktene (slik som så mange steder i Norge), og vi pustet litt letta ut da vi kjørte inn over grensa til norsk finnskog med gjeddekaker og motti på Finnskogkaféen ved Vermundsjøen.

Men vi hadde hatt en fin tur, med masse kultur, husflidbesøk, en hel del botanikk og ikke minst et spennende språk. Vi kommer snart igjen!

Sikkert er det i alle fall, at om du skulle tenke på å ta turen til Dalarna, så bør du legge deg på sinnet følgende sagt på älvdalska:

Wiso åvå smø'tt um tið, dar wegåkantär bljomma?

Eller på svensk: Varför ha ont om tid när vägkanterna (i Dalarna) blommar? For travelt må du ikke ha det når du besøker Älvdalen i Dalarna, dersom du både vil se og lytte.

Takk

Takk til mitt tålmodige reisefølge! Takk til damene på hemslöjden i Älvdalen, til alle hyggelige svensker vi møtte på veien, takk til Bård Haugrud for lån av bilde av smellemjelt i Östersund og ikke minst til prof. Lars Steensland for hjelp med riktig oversetting til älvdalska.

STEMMESEDDEL

Harald Sverdrup

Stem på havet,
stem på vinden som styrer bølgene og former skyene,
stem på havets plankton og hvalens kjærlighetskonserter,
stem på skrei, sild, sei og lodde.
Stem på grunnfjellet, stem på svaberg
og tankefulle utsikter,
stem på grunnvannet og moselaget i berget,
stem på dype daler tonende som trompeter
av bygg og hvete,
stem på ballblom, barlind, kålrot og poteter.
Stem på skogen, stem på tjern med abbor, sik,
stem på Nordkapp, Son og Melsomvik.
Stem på byer med trær rundt alle hus
og solsikker i kjørebane,
Stem på langsomme biler med blomsterkasser på taket,
rødkløver og løvetann i hjulene
og solskinn i lyktene.
Stem på veiarbeiderens ansikt av pergament
fordypet av hieroglyfer,
stem på hans armer av treskurd i solsvidd akantus.
Stem på murerens balansegang med stein på stein,
stem på hammeren som slår inn sine argumenter
For en fremtid med hverdager, kjærlighetssøndager,
barn og sirkus.
Stem på bondens seige hav som syder mørkt
av møkk og metemark, i bølgeskavl på skavl fra traktoren.
Stem på samer, kvener, kvinner,
stem på Blomster-Ole, Eng-Marie, Eple-Anton,
Guri Fagerås og Vidar Vannmann.
Stem på dem som lever her om hundre år,
stem på din sønnesønns gråt,
stem på din datterdatters første smil.
Stem på dem som aldri får fred
før verden blir en munnfull fredeligere.
Stem på brannvesenet som prøver, med et sukk,
å slukke helvete.

Listéra for 20 år siden:

EN PREST OG NATURFORSKER I SELJORD I DET 18. ÅRHUNDRE

Av Per Sunding

Wille er et velkjent navn for norske botanikere. Da tenker man helst på Johan Nordal Fischer Wille (1858-1924), som var professor i botanikk ved universitetet i Christiania, og bestyrer av den botaniske hagen på Tøyen.

Men også hans grandonkel, **Hans Jacob Wille**, fortjener så avgjort å erindres i denne sammenheng. Særlig Telemarksbotanikere har jo grunn til å merke seg navnet og personen!

Hans Jacob Wille. Reprodusert fra Hagen (1897)

Hans Jacob Wille ble født i 1756 på Skornes prestegård i Seljord, der hans far var sogneprest. Som far så sønn, – han utdannet seg til teolog og ble 23 år gammel ansatt som “personell-kapellan” hos faren.

Dette var midt i opplysningstiden, der ofte prestene var i første rekke med å registrere natur- og kulturforhold og utbre kjennskapet til disse videre. Man kan jo bare tenke på “potet-prestene”, som bidro til å gjøre den nye planten med de spiselige knollene kjent!

Amtmann Moltke i Bratsberg Amt oppfordret Wille innstendig til å forsøke å samle stoff og gi en beskrivelse av sin hjembygd. Wille kastet seg med stor energi over oppgaven, og allerede i 1786 ble **“Beskrivelse over Sillejords Præstegield i Øvre-Tellemarken i Norge, tilligemed et geographisk Chart over samme, forfattet av Hans Jacob Wille, Capellan pro Persona sammesteds”** utgitt i København.

Utdrag av boken hadde da allerede tidligere vært trykt i Christiansands Adresseavis. Boken var i noen grad laget over samme lest som Hans Strøms **“Søndmørs Beskrivelse”**.

Beskrivelse
over
Sillejords Præstegield
i
Dvre = Tellemarken
i Norge,

tilligemed
et geographisk Chart over samme,

forfatter

af

Hans Jacob Wille,
Capellan pro Persona sammesteds.

P.F. Suhm

Kiøbenhavn 1786.

Trykt paa Gyldendals Forlag,
hos Johan Rudolph Ebiels.

Karnie 1787

Tittelsiden fra "Sillejords Beskrivelse", fra et eksemplar som tydeligvis har tilhørt hans samtidige P.F.Suhm, en av grunnleggerne av Videnskabsselskabet i Trondheim. Skal vi gjette på at det har vært en gave fra forfatteren?

Wille hadde da også ofte kontakt med Strøm under utarbeidelsen av Seljordsboken og nevner på mange steder den takknemlighetsgjeld han sto i til Strøm. Men Willes Seljordsbeskrivelse ble så langt i fra noen blek etterlikning, men et selvstendig verk av høy kvalitet, meget innholdsrik og vel disponert.

I tillegg kan sies at den i forhold til datidens skrivestil er velsignet klar og lettlest! Boken oppnådde da også alminnelig anerkjennelse i samtiden, og i en uttalelse fra “Det Topographiske Selskab i Norge” i 1792 ble den faktisk anbefalt som forbilde for andre lokalhistoriske forskere, som ble bedt om å benytte samme disposisjon i sine arbeider (Christensen 1924, Grieg 1979).

I “**Sillejords Beskrivelse**” omtaler Wille på 292 sider alle tenkelige og utenkelige sider ved hjembygdens natur- og kulturforhold. Boken er inndelt i fire hovedkapitler:

- 1) Sillejords geografisk-historiske Beskrivelse,
- 2) Sillejords fysiske Beskrivelse,
- 3) Sillejords oekonomiske Beskrivelse og
- 4) Sillejords politiske Beskrivelse.

Mer informative er kan hende overskriftene på enkelte av de 63 underkapitler boken videre er inndelt i:

“Om Stedets Navn”,
 “Om Stedets Jord-Arter”,
 “Om dets Steen-arter”,

“Om de vilde Træer”,
 “Om urt-erne”,
 “Om Agerens Beskaffenhed og Tilberedning”,
 “Om Sætrene”,
 “Om Kledes-dragten”,
 “Om Folkets naturlige Beskaffenhed”,
 “Om deres Sygdomme og Husraad”,
 osv.

I tillegg til at han selv streifet høyt og lavt og vidt omkring, brukte han opplysninger fra lokalbefolkningen og foretok arkivstudier i København til ytterligere utfylling.

For botanikere vil spesielt avsnittene om trærne og urtene være av interesse; disse opptar da også en betydelig del av boken og viser tydelig forfatterens store interesse for plantelivet.

Både for trær og busker gir han artslister over hva som da var kjent i Seljord, artenes lokale utbredelse, lokalnavn, og en mengde om bruk av dem i dagliglivet, som medisin, og om overtro som er forbundet med dem.

Som kulturhistorisk kildemateriale har “**Sillejords Beskrivelse**” derfor hatt og har stadig stor betydning.

Blant de planteartene Wille registrerte i Seljord finner vi atskillige ugressarter som i nyere tid nesten aldri er å se mer, f.eks. klinte, *Agrostemma githago*, og gullkrage, *Chrysanthemum segetum*. Allerede 100 år senere ble de ikke gjenfunnet da hans grandnevø, den nevnte professor N.Wille og enkelte andre botanikere “gikk opp” traktene på

ny (N.Wille 1902). Men meget av det som omtales av botaniske gleder kan fortsatt oppleves av nåtidens naturinteresserte: hvitsoleie og kongsspir, fjelldronning (“siifylde” hos Wille) og vadderot.

Den sistnevnte var han forresten den første som fant her i landet (på grunn av flytting av Seljords grenser ligger hans lokalitet i dag utenfor det nåværende Seljord).

Av interesse for dette tidsskriftets lesere kan det kanskje være at han **ikke** fant småtveblad, *Listera cordata* i Seljord, selv om grandnevøen 100 år senere omtalte den som “*ikke saa sjelden*”.

Av plantearter med tyngdepunkt i kysttraktene kan vi merke oss at Wille fant barlind, *Taxus baccata*, selv om den “*voxer her ikke meget, og er ikke rank og tyk,...*”. Dette er en av de innerste lokalitetene i Øvre Telemark og på Østlandet i det hele tatt.

Derimot er det meget tvilsomt når han like etter beretter om kristtorn eller “*Been-veed*”, *Ilex aquifolium* fra Seljord. Det er nokså usannsynlig at den frostømfindtlige kristtornen skulle kunne trives i et område med såvidt strenge vintre (Holmboe 1914, Bjørndalen 1976).

Men hva er det så Wille har forvekslet den med? Nå til dags ville man gjette på et forvillet eksemplar av den vanlige prydbusken mahonia, *Mahonia aquifolium*.

I herbariet ved Botanisk museum ligger det kollektorer av denne som selv erfarne botanikere har feilbestemt til kristtorn. Men mahonia-busken

ble først innført som hageplante til Europa fra det vestlige Nord-Amerika et halvt århundre etter at “**Sillejords Beskrivelse**” ble trykt.

Holmboe (1914) antyder at Wille sannsynligvis ikke selv har sett planten, men bygger på andres opplysninger, og at busken i virkeligheten har vært krossved, *Viburnum opulus*, som i store deler av landet går nettopp under navnet beinved.

Et par andre angivelser hos Wille må nok også betviles. Dvergtistel, *Cirsium acaule*, som i Norge bare kjennes fra Ulvøya ved Oslo, er antagelig en forveksling med en lavvokst form av stjernetistel, *Carlina vulgaris* (N.Wille 1902, s. 96). Likeså er det usannsynlig at han kan ha funnet sanddyneplanten sandskjegg, *Corynephorus canescens*, i Seljord.

Endel av hans opptegnelser om bruk og tro omkring plantene er fornøyeleg lesning. (*Vadderot er i dag funnet på minst to steder i Seljord kommune. Red. anm.*)

Klokkelyng ble brukt som blodstillende middel,

“*som man synes at have lært af Biørnen, der velter seg i den, naar han er bleven saaret, og Blodet vil forløbe ham*”.

Om hitveisen kan vi lese at bruken av denne for å pådra seg sår, for derved å slippe unna militærtjeneste, var utbredt i Seljord, noe forøvrig også Ove Arbo Høeg fastslår i sin “**Planter og tradisjon**”. Med forundring leser man om den giftige slyngsøtvieren at

“man gjerne tygger paa dens Bark og Grene, og, naar man da drikker litt Vand ovenpaa skal den give en angenem Smag”.

Om vendelrot beretter han om navnet som kommer av at

“man troer, den vender sig om Vaaren, saa at den Deel, hvoraf Stilken og Bladene udspire det ene Aar, bliver til Rødder det andet, og likeledes omvendt”

(selv om Wille sikkert var litt skeptisk til hvorledes en slik prosess skulle kunne skje!)

Nå skal man ikke bare nøye seg med botanikken når man får Willes beskrivelse mellom hendene, for han har vært så utrolig allsidig. Meget morsomt er også å finne utenom botanikken, – for telemarkinger og for oss andre. Her skrives om bergverksdrift, inskripsjoner på runesteiner tolkes, han omtaler gamle skikker, drikkevaner, slagsmål og drap! Og telemarkingene får såvisst sitt pass påskrevet av en nådeløs Wille. Hør bare:

Om bøndene i Seljord:

“Man vil neppe noget Sted finde mindre Kundskap om Landvæsenet og dets Dele end her”.

Om håndverkere:

“Er noget Sted fattigt paa duelige Haandverksfolk, da er vitterlig dette; thi naar en meget ferm og duelig Snedker undtages, som nu desuden har forladt Sognet, er Resten kun Fuskere...”.

Om tjenestefolk:

“Tienestefolkets Løn er liden

mod andre Steder, dog stor nog i Sammenligning med deres Arbeide”.

Etter slike uttalelser er det kanskje ikke rart at Wille fant det best å forlate Telemark for en stund! Samme år som Seljordboken kom ut, flyttet han til Eiker der han ble personell-kapellan hos Hans Strøm, som da var sogneprest der.

Hans interesse for Telemarksnaturen var imidlertid like sterk. Ganske snart bestemte han seg for å foreta en reise gjennom hele Telemark i den hensikt å samle stoff til en topografisk beskrivelse av hele fylket, en plan han forøvrig hadde antydnet i forordet til **“Sillejords Beskrivelse”**.

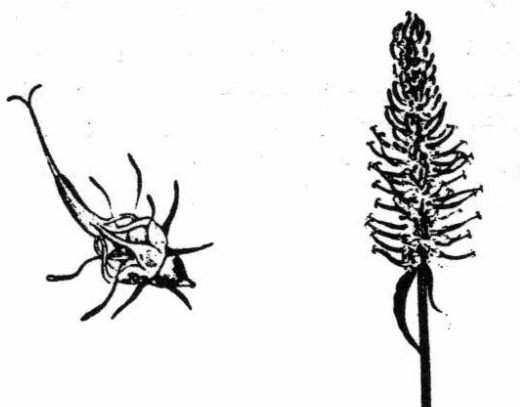
Han søkte om offentlig stipendium til reisen, fikk avslag, men reiste allikevel på egen bekostning. Dessverre ble beskrivelsen aldri utgitt i sin helhet, bare et innledningshefte utkom i 1799. Resten av manuskriptet er blitt borte, selv om fragmenter av en kopi senere er funnet. Som en sammenstilling av de plantearter han fant på denne reisen (inklusive de fra Seljord-tiden), sendte han en fortegnelse over 497 arter høyere planter, moser, lav og sopp til sin geistlige og naturinteresserte kollega Christopher Hammer; denne fortegnelsen ble senere (1892) trykt av Ove Dahl.

Om Willes videre virke kan kort berettes at han i 1788 ble sogneprest i Gryten i Romsdal, og i 1799 sogneprest ved Vår Frues kirke i Trondheim. På dette sistnevnte stedet kom han i kontakt med det aktive

Det Kgl. Norske Videnskabers Selskab, og en kort tid var han Selskabets sekretær. Han døde i 1808, bare 52 år gammel. Hans herbarium og manuskripter gikk til Videnskabsselskabet. Plantene i herbariet er uten angivelse av finnesteder, men gir forøvrig

inntrykk av en person som har vært fortrolig med floraen (Dahl 1892b).

“Sillejords Beskivelse” blir stående igjen som Willes hovedverk, som et viktig kildeverk, og som en bok som er meget lesverdig også i ettertid!

Litteratur

- Bjørndalen, J.E., 1976: En svensk botanikers reise i Telemarken i 1839. -Årb. Telemark 1976: 61-66.
- Christensen, C., 1924: Den danske botaniks historie II. -København.
- Dahl, O., 1892a: Et utdrag af Christopher Hammers brevveksling. -Nyt Mag. Naturvidensk. 32: 285-338.
- Dahl, O., 1892b: Oversigt over “Det kongelige norske Videnskabers Selskabs botaniske Samlinger”. Kgl. Norske Vidensk. Selsk. Skr. 1888-1890: 61-68.
- Grieg, S., 1979: Hans Jacob Wille. Norsk biografisk leksikon 19: 208-211.
- Hagen, I., 1897: Norges Bryologi i det 18de Århundrede. -Kgl. Norske Vidensk. Selsk. Skr. 1897 (3): 1-195.
- Holmboe, J., 1914: Kristornen i Norge. En plantegeografisk undersøkelse. -Bergens Mus. Aarb. 1913 (7): 1-91.
- Wille, H.J., 1786: Beskrivelse over Sillejords Præstegield i Øvre-Tellemarken i Norge, tilligemed et geografisk Chart over samme. -Kiøbenhavn.
- Wille, H.J., 1799: Indledningen til Reisen gennem Thelemarken i Norge 1786 af Hans Jacob Wille. Første hefte. -Kjøbenhavn. 128pp.
- Wille, H.J., 1892: Urter fundne i Tellemarken. -Trykt i Dahl, O., 1892a (se ovenf.), s. 310-326.
- Wille N., 1902: Vegetationen i Seljord i Telemarken efter 100 Aars Forløb. -Nyt Mag. Naturvidensk. 40: 65-98.

EI UVANLIG REVEBJELLE, ET UGRAS EN IKKE KAN LUKE BORT

Roger Halvorsen

Å luke beda hjemme hos oss på Hanevold i Hof er ikke det letteste. Ellen spør om hun skal ta et skippertak med ”mine” bed, og får undrende blikk hver gang fra ektemannen. Hvordan kan du tenke slik? Tenk på alle de mulige sjeldne ugrasa som kan skades *før* jeg vet hva det er. Det er ikke lett for noen av oss.

Nå, i år fikk hobbybotanikeren ”belønning” for at en ikke skal forhaste seg i lukearbeidet. (Det har vel kan hende skyldtes prioriteringer og bruk av tid noen ganger også.) Midt inne blant alle hvitmurene (i sin tid gave fra Elin Conradi) dukket det opp et eksemplar av ei revebjelle med sprekkeferdige knopper. Knoppene var lyse i leten, men bladene avslørte at det definitivt ikke dreide seg om en vanlig hageform av revebjelle *Digitalis purpurea* som vi i lettsindighetens navn har brakt inn i hagen. Bladene var fint sagtanna, snaue på oversida og stivhåra under.

Eksemplaret skulle ikke på noe vis lukes bort som et ugras.

Da revebjella blomstret, fikk jeg lønn for tålmodigheten. Blomstene hadde nesten samme størrelse som hos vanlig revebjelle og hadde en lys gul farge med rødbrune årer og småflekker inni. Leppeflikene var ganske spisse. Floraen ble sjekket,

Stor revebjelle *Digitalis grandiflora*

Stor revebjelle *Digitalis grandiflora*

og tegningen i den nordiske floraen var ”snarlik”. Det var så avgjort ei stor revebjelle *Digitalis grandiflora* det handlet om, ikke den lille gule som kalles *D. lutea*.

Eksemplaret ser ut til å trives og står med stinne frøkapsler. Planta er toårig, eller kanskje også flerårig (i alle fall i milde vintre), og den skal få lov til å bidra med nye eksemplarer i åra som kommer.

Det skal fortsatt være hjerterom for uvanlige ugras i min del av hagen.

Ugras er forresten bare en definisjon basert på hvor plantene vokser. Stor revebjelle finnes dyrket som hageplante rundt om, noe den fortjener, men hos oss er den kommet inn som tilfeldig ugras.

NYTT FRA STYRET HØSTEN 2015

Vi skriver nå begynnelsen av desember etter en våt sommer og to fine høstmåneder, og det går mot slutten av et aktivt år. Turkomiteen har sørget for fine turer som har gitt mange gode botaniske opplevelser, og møtesesongen er alt i gang.

I fjor valgte vi å legge et møte til Midt-Telemark, og det ble stor suksess med godt fremmøte. Det ble fulgt opp i år, og på vårt møte 16. november hadde vi 31 deltakere. De fleste var fra distriktet, noe som tilsier at dette bør vi fortsette med. Vi takker Midt-Telemark Landbrukskontor som stiller lokale til rådighet og gjør dette mulig.

Spesielt denne høsten er at vi fikk 200 botanisk relaterte bøker fra Priscillas dødsbo. Det var bøker fra store deler av tre kontinenter. Hennes datters ønske var at noen skulle få glede av bøkene. Spørsmålet ble da: Hva gjør vi? Foreningen har jo ikke

eget bibliotek, og styremedlemmene hadde ikke plass til alle. Styret ble derfor enig om å samle de mest aktive medlemmene i foreningen og gi dem muligheten til å ta med seg bøker hjem. Videre var noen bokkasser med til møtet i Sauherad. Resultatet er at til nå har 20 glade amatørbotanikere til sammen fått 150 av de 200 bøkene. De resterende tas med på julemøtet i håp om at de siste kassene blir tømte.

Sommerekskursjonen vil gå – om vi følger vårt turmønster – til fjells i Norge, og vi har sett på Finse som et nytt og spennende område for oss. Invitasjon vil følge årsmøtepapirene, men styret vil ta en avgjørelse om tid og sted på siste styremøte før jul.

Da gjenstår det på styrets vegne å takke dere alle for et aktivt år og ønske god jul og et riktig godt nytt botanisk år.

På vegne av styret
Esther Broch

Nabolagets ville vekster:

TAGGSALAT KOMMER – MEN LANGSOMT

Anders Often

Av alle nye planter, neofytter, som kommer flommende over oss – med globalisering, med menneskets spredning og reiser, med transport, kanskje på grunn av et varmere klima, kanskje bare som naturlig spredning etter istida – er noen mer stilige enn andre. En art jeg personlig liker er taggsalat.

Selv om taggsalat *Lactuca serriola* er en svartelistet nykomling, vurdert som PH (potensiell høyrisiko-art) i Norsk svarteliste 2012, har den etter mitt syn, og på tross av sin piggethet, noe forsonlig over seg. Selv om taggsalat de senere år raskt er blitt ganske vanlig i urbane strøk på det nedre Østlandet, synes jeg det er vanskelig å si noe stygt om den. Det er en plante jeg egentlig liker svært godt. Hvorfor? Tja, si det, men kanskje fordi den er ganske liten og uskyldig, og kanskje fordi den samtidig er så fascinerende vekstkraftig. Den slår seg til på selv de mest ugjestmilde, urbane ikke-voksesteder, for en ”normal” plante som har plante-forstand til å gi seg når voksestedet egentlig ikke er et voksested: en barberbladtynn mursprekk.

Økologi

Taggsalat kan vokse og trives, blomstre og sette frukt der ingen andre planter overlever. Typisk finner vi den i en to millimeter bred sprekk mellom asfalt og husvegg,

bare det er tørt, og sol, og bare det er hundehår og skitt. Det kan nesten virke som om den foretrekker bøss framfor skikkelig jord.

Hver dag de siste fem-seks årene

Odd og taggsalat på Bud, Fræna

har jeg på vei til jobb, på vei ned til Ås jernbanestasjon, passert Mattilsynets hus. Langs dette huset, på sør- og østveggen, er det asfalt klint inntil husets grunnmur. Likevel: Fra år til år har det sprutet opp mer og mer taggsalat i den syltynne sprekken mellom murvegg og asfalt. Dette er et sted der ingen kunne tru, at nokon plante kunne bu. Men da har man ikke tatt høyde for taggsalat: Fra noen få individer har det i løpet av få år, til nå i 2015, blitt en pen liten hekk av taggsalatplanter i den syltynne sprekken langs Mattilsynets vegg.

Nå har jo Mattilsynet et slags ansvar for å prøve å hindre spredning av nye og potensielt problematiske plante- og dyresykdommer til skade for husdyr og nytteplanter – herunder ugras – men jeg har aldri banket på døra inn til sentralbordet i Mattilsynets sentraladministrasjon her i Ås og fortalt om de flotte taggsalatplantene som omringer huset deres. Jeg kommer heller aldri til å gjøre det.

Aldri! Jeg liker godt at Mattilsynets sentraladministrasjon intenst dyrker det nye, og potensielt problematiske ugraset taggsalat langs husveggen sin: Verden skal være et motsetningsfylt og kaotisk sted der paradoksene leier hverandre pent mot fremtiden.

Dessuten er det vel, når sant skal sies, trolig usannsynlig at den vil bli et svært problematisk ugras i Norge. Så vidt jeg vet, er taggsalat, i sitt naturlige utbredelsesområde, en “ufarlig” ruderatplante.

Kompassplante

Taggsalat er utvilsomt svært nøysom og tørkesterk. Den er også en såkalt ”kompassplante”. Dette begrepet brukes av og til om planter som er hjemmehørende i mediterrane til tropiske strøk og som vrir bladene vekk fra sola midt på dagen, og da for å redusere vanntap. Jeg kan ikke selv påstå å ha observert dette for taggsalat. Men bladene viser i alle fall tendens til å orientere seg i ett plan.

Bitterstoffer

Taggsalatblad er smekkkulle av hvit melkesaft. Det er nesten så det hvite spruter ut når blad eller stengel brekkes. Melkesafta smaker ganske bittert, og det er sannsynlig at den er til beskyttelse mot beiting, både av insekter og store dyr. Det er da også svært lite gnag å se på blad. På grunn av disse bitre innholdsstoffene er det ganske mye etnobotanisk litteratur om bruk av taggsalat eller nære slektninger, både mot det ene og det andre. Et søk på nettet gav dette om Hildegard av Bingens vurdering av den unyttige planten taggsalat, vurdert opp mot nyttige egenskaper for slektningen villsalat (rappet ukritisk av meg, og ikke kontrollert mot originalkildene):

...a useless plant. Anyone who eats it will become mindless. But the related wild lettuce is useful for suppressing desire. A man with excessive lust should cook the lettuce in water and use the water to pour over himself in a sauna whilst having the

Taggsalat
ved
Mattilsynets
vegg, Ås

cooked lettuce wrapped around his loins. Having the genitals wrapped in any sort of limp wet leaves might be expected to reduce desire.

Sikkert nyttig i gitte situasjoner.

Spredning hos oss

Taggsalat er en ny plante i norsk flora. Det er interessant å sammenligne beskrivelsen i 1974-utgaven av Lids flora med 2005-utgaven. I den første står det ramset opp åtte kommuner langs kysten av Østlandet vest til Skien, samt Kristiansand, Varaldsøy og Bergen. I 2005- utgaven står det: ”Vanleg

i byane på Austlandet”. I tillegg er det nevnt de fortsatt spredte funn langs kysten nord til Jølster. Altså: Taggsalat har de siste 30 årene bitt seg fast i urbane områder på Østlandet, men har spredt seg ganske lite utover dette. Selv fant jeg den nå i 2015 på Bud, rett vest for Molde. Her vokste den typisk nok i sprekker langs en mur og mellom belegningsstein på sitteplassen utenfor MIX gatekjøkken. Taggsalat dukker opp på nye steder, men den er ingen amerikamjølke: Den tar seg, i motsetning til de overfallende og raske mjølkene, ganske god tid på sin piggete og bitre fremrykning.

NØKKESIV *Juncus stygius*, EI PLANTE MED NAVN FRA UNDERVERDENEN MED BOSTED BLANT PORS OG MARIHENDER PÅ BLAUTMYRA

Roger Halvorsen

Nøkkesiv, et siv fra Nøkken? Jeg går rundt og undrer meg litt på hvor jeg første gangen fikk se dette fine sivet. Jeg tror vel kan hende det var Kjell Thowsen som viste meg det oppe på noen blautmyrer, Langgangsmyra, rundt noen små tjern litt nord i Skien. Den ligger oppe i nærheten av skytebanen ved Fossum. Der sto det i alle fall i kanten av det blauteste blaute, i dynnet like utenfor litt kratt av pors der det her og der vokste flere utgaver av det vi mente var smalmarihand *Dactylorhiza traunsteineri*, noe vår avdøde venn Finn W. gikk god for.

Nå var bare problemet det at det fantes to utgaver av det som ble bestemt til smalmarihand: med og uten flekker på bladene. De uflekka var dessuten utstyrt med smalere blad og kanskje var det forskjeller i blomsterakset også, slik Stenberg og Mossberg beskriver det i sin bok *Den nya nordiska floran* (2003).

I deres flora betones også flekkforskjellen på bladene ved å dele opp det gamle smalmarihand-begrepet i to arter: smalmarihand (svensk: sumpnycklar) *D. traunsteineri* (oftest med flekka blad) og sumpmarihand (svensk: mossnycklar) *D. sphagnicola* (med uflekka blad).

Men det er nå ofte litt uenighet rundt om i dette med artsoppdelinga innen slekta *Dactylorhiza*. Lids flora (2004) opererer med motsatt fortegn. Der er *D. traunsteineri* (smalmarihand) beskrevet med smalere og flekkløse blad, mens den ”typen” (en ”type” av smalmarihand) som kalles *D. sphagnicola* (=den som vokser i torvmyrer, noe denne vitterlig gjør) er hos Lid tillagt noe breiere og flekka blad.

I *Den nya nordiska floran* (jeg har bare den svenske utgaven av den ”nye”) er det anført en del andre småkarakterer vi vel neppe har jobbet inngående med på denne lokaliteten, så det får ligge til en annen anledning.

For nå er det egentlig nøkkesiv jeg går og tenker på og vil si noe om. ”Nykkesiv” skriver Lid i sin versjon av norsken. ”Nykk” er ”nøkk” på bokmål, mens i norrøn sammenheng het det ”nykr” og var den gang, som i dag, et slags vasstroll som levde i elver og vann.

Nå har denne arten, nøkkesiv altså, stort sett valgt voksestedet sitt slik som Lids flora så presist beskriver: ”*Mjukmatte og lausbotn i jordvassmyr, ofte på naken torv*”, eller ”*svartmyr*”, som Knut Fægri (1970) så treffende kaller det.

Nøkkesiv *Juncus stygius*. Foto: Norman Hagen

Nøkkesiv *Juncus stygius*. Foto: Norman Hagen

Juncus, bare et plantenavn?

Så var det dette med underverdenen da. Nøkken er jo grei han, om du ikke roter deg uforvarende bort i ei elv eller et vann, ja, kanskje også et lite myrhøl. Da blir det farlig.

Litt mer stil er det over deler av det vitenskapelige *Juncus stygius*. Nå er ikke ”*juncus*” helt oppklart om vi skal tro ”forklaringen” gjort av ”Johannes-åpenbaringen” (Johannes Lids flora). Ei heller det svenske oraklet til Jens Corneliuson (1997), *Växternas namn*, er helt viss på betydningen av navnet *Juncus*. Mine kildekrifter er imidlertid alle enige om at *juncus* er kommet av det latinske ”*iuncus*” som betyr siv. Fægri skriver, som de fleste andre kildene, at navnet er romernes gamle navn på siv, og at det henger

sammen med ordet ”*jungere*”, som betyr å ”binde”, fordi stråa er blitt brukt i flettearbeider. Lid (2004) oppgir at navnet ble brukt om siv av den romerske dikteren Plautus, død 184 f. Kr.

Stygius, et navn fra underverdenen

Lid har fra sin første utgave av sin blå flora oppgitt at *stygius* kommer av ”*Styx, elva i underverda*”. Dette holdt seg helt til utgaven i 1994 da Reidar Elven føyde til følgende: ”.... ; i overført tyding mørk eller trøsteslaus.” Ser vi på andre kilder som Raoul Iseborg (1997), oppgis betydningen å være:

1. Underjordisk, som växer i
(djupa) kärr.

2. Mörk, tröstlös.

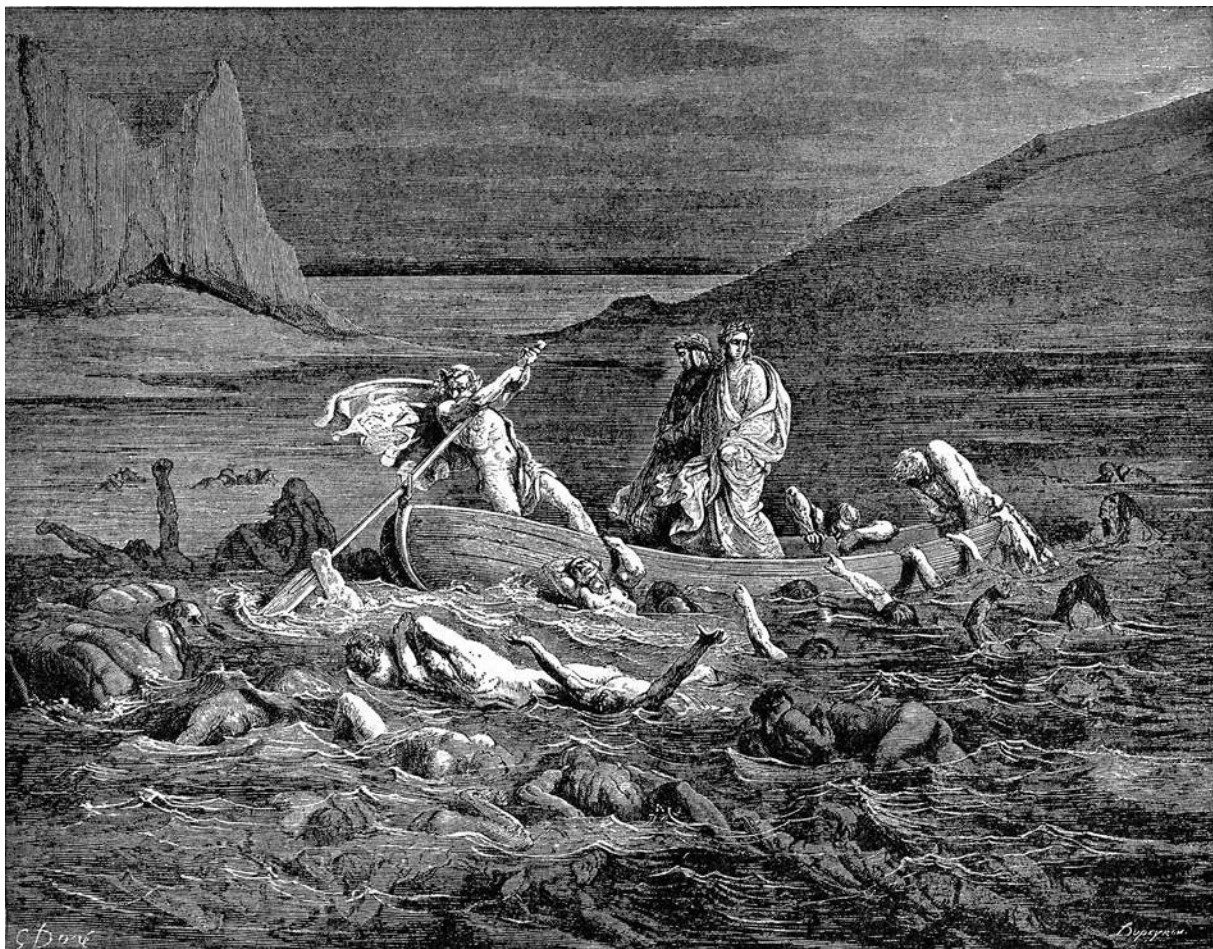
Jens Corneliuson (1997) utdyper dette enda mer:

”*stygius* *-a, -um*; som växer skuggigt, mörkt myt. lat. *Styx*, gen. *Stygis*=underjordens flod: *-ius*=suffix; grek. *stygius*=underjordisk.

Den klassiska meningen med *stygius* är underjordisk, rylig, skadlig, dödlig. *Styx* var i tidig grekisk litteratur namnet på en giftig källa i Arkadien. I grekiskan fick begreppet med tiden betydelsen

giftig vätska. I de senare grekiska tragedierna var *Styx* den flod som måste överskridas efter döden. Småningom blev *Styx* ett begrepp, som gällde hela dödsriket.”

På Wikipedia kan en lese om at *Styx* (gresk: Στύξ, i betydning ”hat” og ”avsky”) i henhold til grek mytologi, er ei elv som utgjør grensa mellom Jorden og underverdenen (ofte kalt for Hades, som også var navnet på dette rikets hersker). Det var fire elver som gikk sammen i midten av dødsriket og dannet en

Elva *Styx* er i grek mytologi ei elv mellom jorda og underverdenen. Tegningen framstiller fergemannen *Kharon* som frakter døde over *Styx* til dødsriket.

Illustrasjon: Gustave Doré (1832–1883)

sump som noen ganger ble kalt Styx. Disse elvene var, foruten Styx og Acheron også Phlegeton og Kokytos.

Noen steder kan man også lese om at de tre viktigste elvene i underverdenen var Lethe, Eridanos og Alpheios.

Videre står det å lese at Styx i oldtida ble beskrevet som et lite vannløp med en foss i en øde del av det greske landskapet Arkadia. Fossen er visstnok rundt 200 meter høy, har iskaldt vann, og man trodde at det var giftig. Nedenfor forsvinner vannet mellom klippene i berget og ned i jorda hvor det fortsetter som en sump eller i strømmende vann nede i Hades.

Det er også sagt at navnet Styx er brukt som navn for selve underverdenen.

Elva Styx hadde en egen guddom, gudinnen Styx

Styx var foruten navnet på ei elv, også navnet på ei gudinne som var guddom over elva. Hun var datter av Okeanos (gresk: Ὠκεανός), selve verdenshavet eller ei enorm elv eller strøm som omsluttet verden. Okeanos var personifisert som en gud og en av titanene. Tethys var mor til Styx. Okeanos og Tethys var søsken og samtidig gift med hverandre. Her aner vi et lite element av incest.

Foreldrene deres var Uranos, den eldste guden i den greske skapelsesmyten, og Gaia (gresk: Γαῖα) som var selve jordgudinnen, eller sagt på en annen måte: den guddommelige personifiseringen av Jorden i den greske mytologien og

gudelære.

Okeanos og Tethys fikk mange barn, tusenvis, de såkalte okeanidene, en slags havnymfer.

Styx støttet Zevs og gudene i krigen mot titanene, noe Zevs var glad for og lovet at barna hennes skulle få plass ved gudenes bord. En vanlig ed som ble gitt av gudene var ”ved Styx”, og derfor påla Zevs alle guder at der de sverget denne eden, skulle den være forpliktende på alle vis, altså en slags takk for den støtten han hadde fått av Styx i krigen.

Styx skulle, ifølge flere versjoner i mytologien, også ha overordentlige krefter og kunne gjøre andre usårlige. Etter tradisjonen dyppet for eksempel Thetis (en av de femti såkalte nereidene, en slags nymfer) sønnen Akilles i Styx for å bli gjort udødelig. Thetis holdt som kjent sønnen i hælene da hun dyppet han i elva, og han ble dermed ikke beskyttet der mora holdt han. I hælen var han sårbar. Han fikk sin akilleshæl, noe som førte til hans død under trojanerkrigen.

Det skal ifølge mytologien være fire elver som rant gjennom underverdenen, også kalt Hades. (Se over!) Den mest kjente tradisjonen knyttet til navnet Styx er nok likevel som navnet på elva som utgjorde grenseelva mot Hades. Her fraktet Kharon sjelene til de døde over.

Imidlertid er det også, ifølge originale greske og romerske kilder, slik at elva, den elva som Kharon seilte på, skal ha hatt navnet Acheron.

Kharon og Psyche (1883), av John Roddam Spencer Stanhope. En fortolkning av myten om Kharon og betalingen for å frakte sjelene over Styx. Her ser det ut til at Kharon tar ut en mynt fra Psyches munn.

Dante plasserte i sin bok *Den guddommelige komedie* en Flegyas som fergemann over Styx og gjorde elva til den femte sirkelen i helvete hvor de rasende og utilfredse ble straffet ved å bli druknet i gjørmevann i all evighet og hvor de rasende sloss med hverandre. Flegyas ble blant annet kjent for at han satte fyr på Apollotempelet i Delfi og at han deretter ble drept av Apollon.

Hans Børli bruker temaet med elva og fergemannen Kharon i sitt dikt *På Styx*:

*Han sitter ved roret
og styrer båten gjennom
timer hinsides tiden –*

*Den bleike på bakerste tofte
hvisker stille: – Charon,
hvordan er det i landet
på andre siden...?*

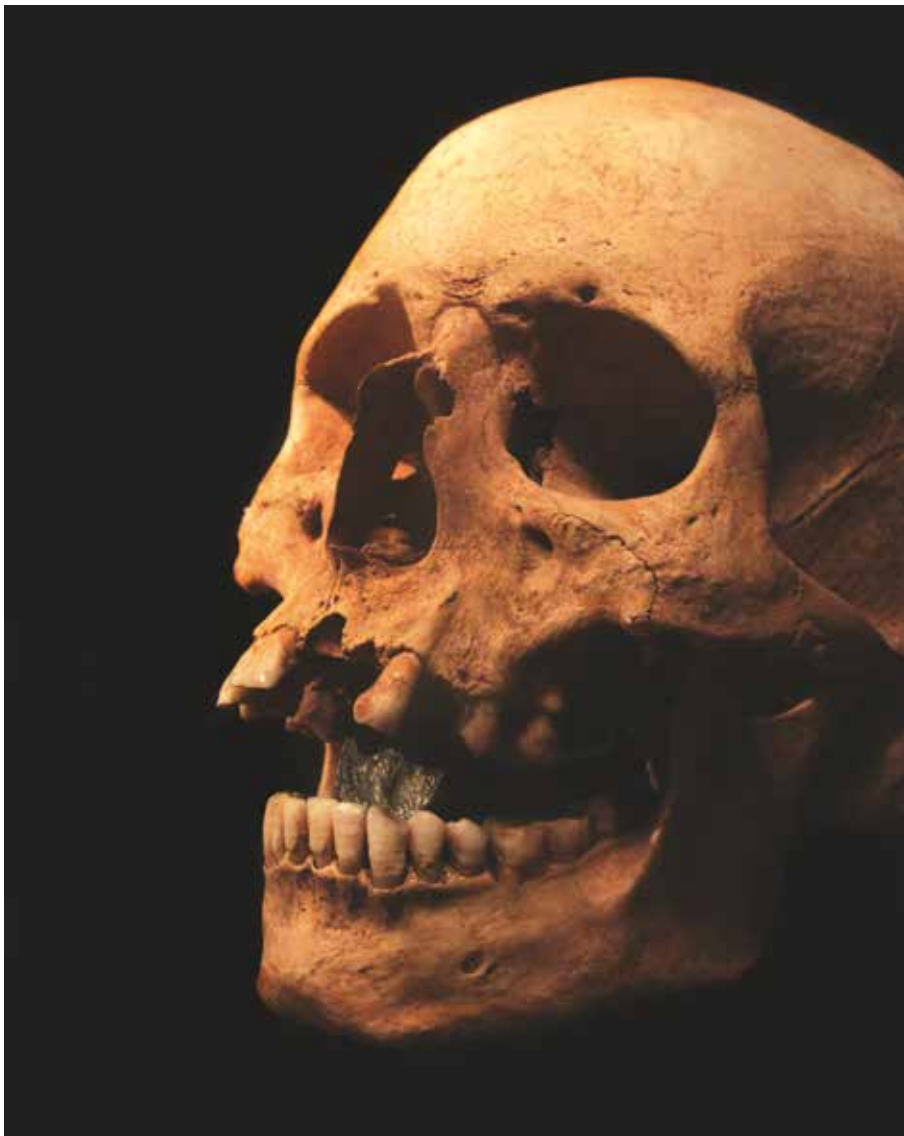
*Men sundmannen tier
med ansiktet løftet mot vind og
skodde.*

*Speider etter en strand
som ingen nådde.*

Trå forsiktig i svartmyra. Til halsen i dynnet? Da er det nøkksiv

Nå er du neppe en av de rasende og utilfredsstilte som vil bli druknet i gjørmevann i all evighet, men skulle du komme til å se et siv ute i kanten av svartmyra og så tar et skritt for langt fram, kan du komme til, før du vet ordet av det, risikere å stå til halsen i svart dynn. Det sivet

du da ser like foran deg, er etter alt å dømme nøkkesiv (det kan også være en starr du ser, blystarr ifølge vår avdøde venn Finn W.), og du bør vite at du da er nær Styx, underverdenens herskerinne, hennes blomster og den fryktelige sumpen. Da er det tid for å spørre hvorfor du har havnet i dette uføret. Og skulle du være riktig ille ute, er det fornuftig å ha en

Romersk hodeskalle med en obol i munnen

obol klar i munnen for å komme deg over. Har du to, kan du kanskje komme deg tilbake også.

I antikken, er det fortalt, skal det noen steder ha vært skikken å legge en mynt på tunga til en avdød som symbolsk betaling til fergemannen

for å komme seg over elva til dødsriket, skjønt dokumentasjonen for en slik praksis er visstnok noe svak. (Se bildet nedenfor!) (Andre av antikkens historieskrivere antyder at det ble lagt to mynter på den dodes øyelokk.)

Kharons obol, 500–100 f. Kr.

Litteratur

- Børli, Hans. 1998. *Samlede dikt*. 2. opplag. Aschehoug & Co. Oslo.
- Corneliuson, Jens. 1997. *Växternas namn*. Wahlström & Widstrand.
- Day, Malcolm. 2007. *100 skikkelser fra klassisk mytologi*. Forlaget Orion AS.
- Fuchs, J. W. 1968. *Illustrert klassisk realleksikon*. Aschehoug & Co. Oslo.
- Fægri, Knut. 1970. *Norges planter*. J. W. Cappelens Forlag AS. Oslo.
- Iseborg, Raoul. 1996. *Växternas Latinska Namn*. Förklaringar av latinska och grekiska ord. Botaniska Sällskapet i Stockholm.
- Lid, J. & Lid, D.T. 1994. *Norsk flora*, 6. utg. v/Reidar Elven. Det Norske Samlaget. Oslo.
- Lid, J. & Lid, D.T. 2004. *Norsk flora*, 7. utg. v/Reidar Elven. Det Norske Samlaget. Oslo.
- Lindfeldt-Hauge, Nanna. 1991. *Antikkens guder og helter*. Den norske bokklubben.
- Mossberg, Bo & Stenberg, Lennart. 2003. *Den nya nordiska floran*. Wahlström & Widstrand.

Wikipedia:

- <https://en.wikipedia.org/wiki/Oceanus>
- <http://no.wikipedia.org/wiki/Styx>
- <http://www.theoi.com/Khthonios/PotamosStyx.html>
- <https://no.wikipedia.org/wiki/Tethys>

EN OVERRASKELSE

Charlotte Bakke

Kjøkkenhagen min

Jeg har i atskillige år hatt gleden av å ha en liten kjøkkenhage hjemme. Med vekslende resultater har jeg dyrket blant annet gulrøtter, purreløk, maineper, reddiker, salat, rødbeter og pastinakk. Produktene hadde nok ikke holdt mål som salgsvarer, men ekstra godt smaker egen grøde, synes jeg.

Diverse krydderurter har også hatt sin plass på den lille ”jordflekken”. ”Gjengangerne” der har gjerne vært timian, rosmarin, kruspersille og bladpersille, alle anvendelige i matlaging. Disse urtene har blitt ”ferdigkjøpt” fra gartnerier eller dagligvarebutikker. Timian holder seg år etter år, men de andre må fornyes for hver sesong.

I vår var bladpersillen så grønn at jeg lot være å kjøpe en ny. Etter hvert begynte den å blomstre. Blomstene ble fjernet, men det kom stadig nye, mange nye. Blader ble det lite av. Det hadde rett og slett gått i glemmeboka at planten er toårig, og blomstrer 2. året. Jeg fikk aldri somlet meg til å kjøpe ny, og lot naturen gå sin gang.

Overraskelsen

En gang utpå sommeren fikk jeg plutselig se at det innimellom det grønne var noen små mønjerøde

blomster. Da måtte det jo være nonsblom, for det er knapt noen annen plante her til lands som har den fargen på kronbladene. Og ved nærmere ettersyn så jeg også de karakteristiske spisst eggformete bladene som sto parvis oppetter den firkantete stengelen. Blomstene stod på lange stilker enkeltvis fra bladhjørnene.

Det var overraskende å finne nonsblom i egen hage. Den vokste kun innimellom bladpersillen, så det var trolig frø som hadde fulgt med denne. Nå er ikke nonsblom noe sjeldent syn for meg, for den finnes også i ballastbedet på Mule Varde, der den er plantet inn. Men bortsett fra det, så har jeg bare opplevd å se den én gang, i en hage på Sandøya i Porsgrunn så langt tilbake som i 1981, da TBF arrangerte en tur dit.

Det er nettopp i hager, men også på strender eller i åkrer, en kan møte planten. En regner med at den har kommet til Norge bl.a. som ballastplante, og at den har sitt opphav fra middelhavsområdet. Hos oss finnes den sparsomt spredt over deler av Østlandet og langs kysten til Tromsø. Tar en turen sørover til Danmark, vil en finne at den er temmelig alminnelig der.

Nonsblom hører til i nøkleblomst-

Nonsblom *Lysimachia arvensis* var iøynefallende innimellom alt det grønne.

familien *Primulaceae*. Tidligere kom den inn under nøkleblomstslekten *Anagallis*, men den har nylig blitt plassert i fredløsslekten *Lysimachia*. Det vitenskapelige artsepitetet er *arvensis*. Oversatt til norsk blir det: ”som hører til i åkeren eller på annen dyrket mark”. *Anagallis* er et gresk plantenavn omtalt av Dioskorides og Plinius. Det er uvisst hvilken betydning navnet har. *Lysimachia* stammer likeså fra et gresk plantenavn – *lysımachion* – som er oppkalt etter kong Lysimachos i Thrakia.

Etymologi

Det heter seg at ”kjært barn har mange navn”, men om det gjelder planten nonsblom, vites ikke. Den har gjerne blitt regnet som et ugress, og det har på folkemunne blitt skapt mange navn. I Danmark er det vanlige navnet ”rød arve”, her i Norge het den også tidligere rødarve. Det har muligens sammenheng med at den i tidlig stadium, før den blomstrer, kan forveksles med vassarve (eller maurarve).

Mange av de navnene den har fått har forbindelse med måten blomsten

åpner og lukker seg i forhold til lys og ”vær og vind”. Det er bare noen få timer på dagen at den finner det for godt å åpne blomstene, fra sein formiddag til tidlig ettermiddag. Et folkelig engelsk navn på den har derfor blitt ”John go to bed at noon”. Det norske nonsblom henspiller også på non (tiden omkring klokka 3 om ettermiddagen). I Danmark har den helt siden det 17. århundre vært kjent under navnet ”grine til middag” (grine = smile eller le, på dansk). I tillegg fordrer nonsblom at det er solskinn, og skyer det til eller trekker opp mot regn, vil blomsten lukke seg. Dette har i en rekke land gitt den (oversatt til norsk) navn som ”værgress” og ”fattigmannsbarometer”. I en bisetning kan nevnes at planten vel egentlig har lagt opp til insektbestøvning, men den korte åpningstiden og de stadige bevegelsene ved åpning og lukking av blomstene ved værsiftninger fører gjerne til at pollen vil flytte på seg, og det blir selvbestøvning.

Navnet rødarve er tidligere nevnt. I England er det vanlige navnet på planten ”scarlet pimpernel”. De to benevnelsene handler begge om blomsterfarge. Den sistnevnte knyttes også opp mot en ”romanfigur” fra en bokserie som omhandler den franske revolusjonen.

Nå er dette at nonsblom har mønjerøde blomster en sannhet med modifikasjoner. Den kan i tillegg være lysere rød, og den forekommer også i blåfiolett, under formen *azurea*, men den er mye sjeldnere. Det finnes også en annen art, flisenonsblom

L. foemina, som har blå blomster, og de kan dermed forveksles. Men denne arten har vist seg svært lite her hos oss. Det er i sørligere land vi helst kan finne den.

Det finnes en legende om rød og blå nonsblom: Det var slik at tjenestejenta og tjenstedrengen sovnet ute på åkeren. Som straff for dette ble de omskapt til den røde og den blå nonsblom. Derfor kalles den røde for Latlisa, mens den blå har fått navnet Lathans.

Legenonsblom har også vært et navn på planten her hjemme. Som så mange andre plantearter har den opp gjennom tidene blitt brukt i medisinsk øyemed. Den har en besk smak, og da mente man at den kunne gjøre nytte mot både det ene og det andre. Bruken mot depresjon og for å skape munterhet er godt kjent fra de gamle grekerne. Dessuten mente man den hjalp mot utslett, vorter, lever- og gallelidelser, lungeproblemer og rabies, blant annet.

Innholdsstoffer

Dette at planten har en bitter smak, skyldes at den inneholder garvestoffer. Den har det til felles med mange andre arter i nøkleblomstfamilien at den inneholder det særdeles giftige saponinet cyclamin (et stoff som første gang ble oppdaget hos alpefiol (*Cyclamen* spp.), derav navnet). Dette finnes i hele planten, men er mest konsentrert i roten. I tillegg inneholder den andre giftige stoffer. Det hender også at man får utslett etter hudkontakt med planten. Arten er ”lunete” hva gjelder giftgehalt, i

Forstørret utgave av den 4–5 mm lange, runde frukten til nonsblom *Lysimachia arvensis*

og med at dette kan variere ut ifra jordsmonn og høstingstid. Summa summarum: En skal være meget forsiktig med bruk av planten til urtemedisin, og den er ikke lenger særlig nyttet til det formålet, heller.

Fenologi

Hjemme hos meg har nonsblom gjennom sommer og høst gått fra å være opprette planter innimellom bladpersilleblomster til å bli nedliggende, slik det ofte skjer. Det har blitt noen lange stilker (de kan bli

inntil 30 cm) med mange frøkapsler på. Disse er kulerunde og kalles lokk-kapsler. Når frøene er modne, vil kapslene åpne seg på midten, lokket falle av og frøene vil spres. Blomstringstiden har i år vært lang på grunn av den milde høsten, og det er ennå (i midten på november) blomsterknopper å se i enden på noen av stenglene.

Vil ”den røde pimpernelen” vise seg neste år? Ja, jeg tror det. Den er ettårig, men de mange fruktene borger vel for et gjensyn?

Kilder:

- Jonsson, Sune og Stina. 1980. *Villblomster*. Teknologisk Forlag, Oslo.
 Lindman, C. A. M. 1974. *Nordens flora*. Bind 7. Gyldendal.
 Lid, J. & Lid, D. T. 2004. *Norsk flora*. 7. utg. v/Reidar Elven. Det Norske Samlaget, Oslo.
Norges planter. Bind 3. 1994. J. W. Cappelens Forlag, Oslo.
 Podlech, Dieter. 1991, norsk utgave. *Legeplanter*. J. W. Cappelens Forlag, Oslo.
Ville planter i Norge. 1993. 2. utgave. Forlaget Det Beste, Oslo.
<https://no.wikipedia.org/wiki/Nonsblom>

SPRETKLINT? HVA I ALL VERDEN ER DET?

En nordmann aleine på ville veier i Västergötland i en Subaru

Roger Halvorsen

Det begynte kanskje med at jeg satt og leste på nettet de 10-15 siste åras utgaver av Svensk Botanisk Tidskrift (SBT) på leit etter en eller annen opplysning om smellemjelt *Astragalus penduliflorus*. En hel del av disse heftene er lagt ut som PDF-filer.

Da jeg kom til årgang 2010, hefte 1, dukket det opp en liten artikkel om *Spretklint i Västergötland* forfattet av Anders Bohlin i Trollhättan. ”Spretklint”, hva i all verden er det for noe? Fram med siste utgave av *Den nya nordiska floran* av radarparet Mossberg og Stenberg, også kalt ”Moster”.

En litt halvslarva svart-hvitt tegning på s. 648 ga svaret: spretklint *Centaurea diffusa*. En knoppurt ja, men jeg var like klok. Den skulle ha korgdekkblad med en hvit, utbøyd midttorn og 4-5 små, hvite torner på hver side.

Sto det noe om denne arten i Lids siste (2004)? Jo da! Der sto den nevnt i ”forordet” til slekta *Centaurea*. Her heter den sprikjeknoppurt, noe som er en direkte oversettelse av det svenske ”spretklint”. Det svenske ordet ”spreta” betyr nettopp ”sprike” på norsk. Den er ifølge

Lid blitt samlet noen få (5) steder i Norge, men de fleste funna virker å være ganske gamle, fra rundt århundreskiftet 1800 – 1900. I Lids flora var blomstene angitt å skulle være røde, mens de i ”Moster” er angitt å være hvite eller lyst røde (rosa).

Sprikeknoppurt *Centaurea diffusa* i blomst

Knopp av sprikeknoppurt *Centaurea diffusa*

Ikke uoverkommelig reisevei

Dette måtte sees nærmere på. Funnstedet som var nevnt i artikkelen i SBT, Stallbacka industriområde i Trollhättan, ved Göta älv, ikke langt fra utløpet i sørenden av Vänern, ligger i overkommelig avstand fra Hof, bare ca. 4 timers kjøring fra mossesida. Den var funnet i 2008. Kunne den fortsatt finnes der? Jeg hadde dessuten under sommerens løp også fått nyss om andre godbiter i området, for eksempel funn av brannstorkenebb *Geranium lanuginosum* i Dalsland, nærmere bestemt i Vänersborg, langs en vei ut til en badeplass i Vänern. Vänersborg ligger kort vei fra Trollhättan. I tillegg demret det for

meg at det i *Calluna*, tidsskriftet for de botaniske foreningene i Göteborg og Västergötland, tidligere var presentert et funn av en kardeborreart jeg aldri før hadde hørt om: *Dipsacus laciniatus*. Den ble funnet av Gunnel & Sven-Olof Lilja i juli 2009 i Västra Tunhem (mellom Hunneberg og Göta älv) i Vänersborg. Det finnes ingen spesiell artikkel om funnet, men den ble rapportert i *Calluna* nr. 26, hefte 4, 2009 fra Västra Tunhem i Vänersborg. På svensk kalles den ”flikig kardvädd” som vel må bli flickkardeborre på norsk.

Det ble noen e-poster hit og dit, og enden på visa ble kontakt med Ulla-Britt Andersson i Trollhättan, som var med på svenskenes ekskursjon til Kragerø sist sommer. Hun koplet meg til Anders Bohlin, artikkelforfatteren, og så var det gjort. Joda, ”spretklienten” sto i sin fineste blomstring sammen med mye annet fint.

Tidlig på’n

Tirsdag 4. august kl. 08.00 satt jeg på Horten - Mossferja, trøtt som bare det, med noen mils motorvei foran meg. Det gikk unna, og klokka 12.00 presis sto jeg parkert ikke langt fra Stallbacka industriområde og ventet på Anders og fruene Karin som ankom, sammen med Ulla-Britt, siger og skriver omtrent sju minutter etter at jeg hadde ringt. Snakk om respons!

Vi kjørte et lite stykke og svingte ned på industriarealet, parkerte og steig ut av bilen. Så tok vi noen små steg bort til veikanten, og smilende

kom det fra Anders: ”Her er hva du har kjørt helt fra Norge for å se!”

Der sto vidunderet, en *Centaurea*-art som minte mistenkelig om en gammel kjenning fra Horten og en rekke andre steder: greinknoppurt *Centaurea stoebe*. Men denne var spinklere, og dessuten var korgdekkbladene utstyrt med den lille, men tydelige, spisse taggen. Jeg bøyde meg i andakt og smilte trolig både utvendig og innvendig. Flere kameraer kom i bruk, og like i nærheten sto også den hvite varianten som visstnok er den mest vanlige formen på denne lokaliteten. Den andre varianten hadde blekrosa blomster, og disse var noe mindre enn hos greinknoppurt.

Greinknoppurt *Centaurea stoebe*

Typisk brakkmarksområde med rikt utvalg av antropochore arter

Da jeg trodde at jeg var ferdig med fotograferinga, reiste jeg meg og så meg rundt på alt det Anders, Karin og Ulla-Britt pekte på. Jeg nevner i fleng: Greinknoppurt *Centaurea stoebe*, byreseda *Reseda lutea*, tornbeinurt *Ononis spinosa* ssp. *spinosa*, trådstjerne *Erigeron annuus*, stormure *Potentilla recta* og sikori *Cichorium intybus*. En del av industriarealet var siden 2008 blitt gjerda inne og så boltet og låst for allmenheten, og flere arter var dessuten blitt borte, dessverre.

Tornbeinurt *Ononis spinosa* ssp. *spinosa*

Mens vi sto og så rundt oss på området, dukket det opp en kanalbåt på vei opp Göta kanal. Forbaset sto vi der da vi så at båten var utstyrt med et svensk flagg med den såkalte "sildesalaten" oppe i det ene hjørnet. Her var det visst noen som ennå ikke hadde godtatt unionsoppløsninga i 1905 eller kanskje ikke hadde oppfattet den.

Middag, kaker og kaffe

Familien Bohlin bød på middag med etterfølgende kaffe og kaker, frambrakt av Karin og Ulla-Britt. Det ble noen smakfulle og trivelige timer i hyggelig lag. Jeg har sjelden sett en slik samling av botanisk litteratur på alle nivåer, som Anders kunne oppvise, mens fruene Karins tegninger og akvareller prydet veggene.

Det er sjelden at en blir mottatt med slik varme og entusiasme som her. Tida går som kjent fort i godt selskap, og jeg må derfor tilstå at det etter hvert kriblet med tanke på et besøk i Vänersborg for å se etter storkenebb før jeg fant veien hjem igjen.

Lykkeligvis ble Anders med på turen opp til sørenden av Dalbosjön, den delen av Vänern hvor Göta älv starter på sin siste, eller snarere første ferd mot Göteborg og havet. Her ligger Ursand der veien ender i en stor parkeringsplass. Jeg hadde fått kontakt med en kjentmann, Claes Kannesten, som er floravokter for Dalsland. Han hjalp til på forhånd med opplysninger og til alt overmål et kart.

Anders og jeg la trøstig i vei og

fulgte anvisningene til Claes. Vi rota og lette litt, men oppe i øverste kanten av parkeringsplassen mot Ursand var det vel en mulighet med et angitt voksested på en jordvoll. Litt forskrekket og kan hende litt oppgitte oppdaget vi at jordvollen vi skulle leite på, var slått med ljå.

I Skriften står det: Let, så skal dere finne! (Matteus 7. kap., v.7). Vi lette og lette, og jeg sukket litt lettet da Anders oppdaget en storkenebb, litt avkortet av ljåslått riktignok, men med en blomst intakt, i øvre kanten av vollen. Men var ikke dette min gamle kjenning hjemmefra, bråtestorkenebb *Geranium bohemicum*? Hjertet sank litt i brystet. Men vi lette videre, og snart kunne Anders vise fram enda et eksemplar snauet av ljåen, også dette med én blomst. Men det var litt annerledes! Litt mindre i blomsten og lysere nederst på kronbladene. Dessuten var nodene (leddknutene på stengelen) rødere. Frø var det godt om på begge eksemplarene, og siden overflatestrukturen på frøa er tydelig forskjellige, tok jeg med frø til en mer inngående sjekk. Vi var imidlertid ganske sikre på at det siste eksemplaret var en brannstorkenebb og dro videre på leit etter to andre angitte eksemplarer.

Etter en del leiting fant Anders et tredje eksemplar lenger sør langs veien, men dette var også en umiskjennelig bråtestorkenebb. I veikanten, ikke langt unna, fant vi også et fint eksemplar av steinstorkenebb *Geranium columbinum*, en ikke altfor vanlig art selv i Dalsland.

Brannstorkenebb *Geranium lanuginosum*. Den eneste blomsten som ble funnet. Legg merke til de røde arra.

Bråtestorkenebb *Geranium bohemicum*.
Legg merke til hvite arr.

Brannstorkenebb har ofte tydelige røde noder (knuter der blad og greiner er festa) på stengelen.

Blomst av steinstorkenebb *Geranium columbinum*

Tid for hjemvei

Alt har sin tid er det så viselig sagt, og med minst fire og en halv time hjem, kom tida for hjemturen. Stor takk til Anders, Karin og Ulla-Britt, og dessuten til floravokteren

Claes Kannesten som hjalp til med voksesteder for storkenebbene i Vänersborg! Det ble reint ut en vellykket tur med et gledelig resultat.

Från vänster: Två frön av svedjenäva med olika fläckigt fröskal. Brandnävans frö är brunt och lite mindre. Foto: Lotta Risberg

Etterarbeid hjemme

Jeg kom vel hjem, og neste dag ble bildene behørig studert. Det meste stemte bra, og til slutt ga frøa av storkenebbene resultatet vi hadde håpet på. Slik vi antok, var minst ett av eksemplarene en brannstorkenebb.

Frøa er kanskje den sikreste skillekarakteren mellom de to artene. Hos brannstorkenebb er de jevnt brune med fine små groper i skallet, mens de hos bråtestorkenebb er slette, altså uten de fine gropene, og dessuten med flekker i grått og brunt. Bråtestorkenebbfrøa er dessuten ørlite større. (Se ”Mossberg og

Stenberg”, s. 271 og Lotta Risbergs bilde over).

Anders sendte meg etter noen dager et bilde av blomstene hos de to artene, og her ser man tydelige forskjeller i farge og størrelse. Brannstorkenebb har noe mindre blomster, nesten lillarosa, med lys, nesten hvit basis, mens bråtestorkenebb har en noe annen farge på blomstene. De er mer blålig lilla i leten enn brannstorkenebb. Arra hos brannstorkenebb er dessuten røde, mens de hos bråtestorkenebb er hvite (se Anders Bohlins bilde side 46). Det er en fin skillekarakter.

Bråtestorkenebb *Geranium bohemicum* til venstre og brannstorkenebb *G. lanuginosum* til høyre. Foto: Anders Bohlin.

En bestemmelsesnøkkel for bråtestorkenebb *Geranium bohemicum* og brannstorkenebb *G. lanuginosum* kan i grunnen lett vises ved et bilde av blomstene hos de to artene. Bildet her er tatt av Anders Bohlin fra Trollhättan, i Svalehult like sørøst for Trollhättan i 1995. Året før hadde en pyroman satt fyr på skogen, og resultatet var at begge de nevnte artene spirte fram og blomstret året etter. Som en ser av bildet til Anders går det tydelig fram at det er forskjell i fargen på arrene. Størrelsen på blomstene er også et godt kjennemerke, men da må en ha begge blomstene for sammenlikningens skyld.

Litteratur

- Bohlin, Anders. 2010. "Spretklint i Västergötland." *Svensk Botanisk Tidskrift* vol. 204, s. 44.
- Bohlin, Anders og Karin. 2010. "Stallbacka industriområde i Trollhättan har en okänd "blomsterrabatt"." *Calluna* 27, hefte 1. Västergötlands Bot. För. & Botaniska För. i Göteborg.
- Lid, J. & Lid, D.T. 2004. *Norsk flora*, 7. utg. v/Reidar Elven. Det Norske Samlaget. Oslo.
- Mossberg, B. & Stenberg, L. 2003. *Den nya nordiska floran*. Wahlström & Widstrand.
- Fra nettet:
<http://www.slu.se>. Sveriges lantbruksuniversitet Swedish University of Agricultural Sciences

Priscilla er borte

Det er tidlig august. Var det sol den dagen? Jeg husker det ikke, men at det ble mørkt og trist på kvelden da e-posten fra Harald ankom en sein kveldstid, husker jeg vel.

”Dere har vel muligens fått beskjed om at vår flotte Priscilla har gått bort. Det var virkelig litt av ei dame !!”

Hun døde stille og fredfylt hjemme 1. august med familien rundt seg.

Som så mange ganger før: Livet kjennes ekstra tungt noen ganger. Det er fortsatt sommer ute på et vis, men alt det fine rundt oss i tidlighøstkvalden får et slags drag av ruiner over seg, og en blir sittende tafatt når et av de gode, lunende lys i vennekretsen blåses ut.

Det rinner meg i hu ordet om dagene som kommer og dagene som går uten at vi alltid fatter at det er selve livet.

Det er tider for alt. Det er tid for smil og latter. Det er tid for sorg og gråt. Nå er det altså igjen blitt tid for å gråte. Vi gråter stille av sorg over at et av de menneskene vi alle kjente, satte så høyt og var glad i, ikke er mer. Vi blir sittende så fattige tilbake. Men vi kjenner også en følelse av at vi kan tillate oss å gråte av glede over at vi fikk lov til å lære henne å kjenne og ha henne som en av våre nære venner i TBF gjennom mange år. Hun var virkelig et flott menneske vi bare måtte bli glad i.

Priscilla kom tidlig med i TBF. Allerede året etter at foreningen ble stiftet, var hun der, interessert, positiv og sprudlende. Hun ble en av dem som kom inn i foreningen med smil og latter av den typen som så lett gjør folk rundt oss glade. Hun ble så inderlig lett et medlem av "familien" TBF, og hun ble ganske fort en naturlig del av den faste gjengen som utgjorde den tidligste kretsen av ivrige og glade amatører. TBF ble en forening hun ble veldig glad i og som ble glad i henne. Hennes raushet var tydelig og ekte, hennes gode humør og livlige vesen smittet over på oss andre, og det var ikke vanskelig å føle seg vel i hennes selskap.

Hun var så å si fast inventar på møter og på turer og opparbeidet etter hvert store kunnskaper innen botanikken. Hun hadde et godt blikk for de gode blomstermotivene, og hun delte sine opplevelser med oss andre på møtene med fremragende bilder. Hun hadde en lang periode som medlem av *Listéra*-komiteen hvor hun satt som redaksjonsmedlem fra 1993 og fram til 2007 og sørget for at det lille medlemsbladet vårt kom opp å stå.

Jeg sitter og blar i gamle utgaver av *Listera* og finner også navnet hennes under artikler. Hun tilegnet seg, som nevnt, etter hvert stor botanisk kunnskap, og som den gode TBF'er hun raskt ble, delte hun villig med oss andre av denne kunnskapen. Priscilla hadde en godlyndt og fin måte å fange opp naturopplevelsene på og etterpå dele dem med oss andre i TBF, enten i skrift eller med praktfulle bilder fra spennende reisemål. Da satt vi der i halvmørket med blikket rettet mot framviserskjermen for å få med oss hennes opplevelsесberetninger fra fjern og nær. Sultefora på botaniske inntrykk har vi i foreningen aldri vært, og Priscillas bilder var med på å gjøre det slik. Vi satt så stille som "ivrige barn" kan sitte og sukke begeistret over det som hun viste fram.

Når jeg nå blar slik i gamle *Listera*, faller blikket her og der på kjente fjes, venner og fantastiske personer, som har fått minneord etter seg, folk vi husker. Her finner jeg igjen mennesker vi i TBF ble glade i, mennesker som ga så mye av seg selv. Med Priscillas bortgang kjennes det like tungt som alltid å sitte i kveldstimene og tenke tilbake på åra som har gått. Det er underlig dette med våre reisefølger gjennom norsk natur. Blikket faller

på et minneord fra 2001 med Bjørnsons dikt: *Mitt følge*. Det var Hjørdis Narvestads favoritt dikt, et som hun gjerne framførte for oss, og som er blitt stående som en slags ”bauta” for meg over alle de gode menneskene vi har møtt og så ofte møter i TBF, og som jeg og andre er så heldige å lære å kjenne. Noen av dem går dessverre altfor tidlig ut av tida, slik som Priscilla, på tross av sine over 90 år.

Bjørnson skrev:

*Jeg har det herligste reisefølge,
skjønt det seg stundom mon listig dølge.
Men når du så meg så søndagsglad,
var det fordi at vi flere satt,
og når du hørte meg dempet synge,
de satt i tonen som i en gyng.*

Som med Hjørdis, Karl, Olaf, Bjørn og alle de andre: *Vi* hadde det herligste reisefølget også med Priscilla.

De siste åra ble Priscilla, av forskjellige årsaker, bl.a. sviktende helse, borte fra den ”glade familien” som Telemark Botaniske Forening er. Og hun ble savnet. Nå er hun borte, ute av tida, men ikke av minnet, den flotte dama. Det blir på en måte slik at livet gjør vendinger og får en annen retning, alltid også en ende, slik Bjørnson kanskje antyder i andre linjer fra *Mitt følge*:

*Du ber for dine, for mine jeg;
på veien mellom de tvenne hjem.
-I bøyer inn; jeg må vid're kjøre,
mens salmen følger fra åpne døre.
-Godt mot! Du hilste på fler' enn meg,
skjønt du i skyndingen så det ei.*

Det er fryktelig vondt når de som man regner blant gode venner, blir borte. Priscilla har gitt oss alle som kjente henne, store gleder, godord og mange smil fylt av varme. Vi har alt savnet henne i flere år, men hun har likevel vært med oss i tankene. Nå er vissheten om at hun ikke er mer omgjort til dyp sorg og savn. Jeg sier det igjen: Jeg er sikker på at minnet om dette flotte og varme mennesket vil leve lenge blant oss.

På vegne av alle hennes mange venner i TBF

Roger Halvorsen

NYTT FRA SOMMEREN I KRAGERØ

Norman Hagen

Som vanlig har jeg også denne sommeren fartet rundt i Kragerø-skjærgården på fine dager. Jeg oppdager fortsatt nye viker og holmer som må granskes.

Sommeren 2014 oppdaget jeg misteltein i et lønnetre på Holmen i Stavnesfjorden*. Jeg har kontaktet hytteeieren og fått opplyst at den var plantet med kimer/bær fra Horten.

Strandtornen på Stråholmen var beskåret nede ved rota da jeg besøkte den 28. august 2014*. Nå i sommer var den i fin form ifølge fotografier tatt av Rolf Ergon 30/7 og Trond Høy 9/8. Da jeg besøkte den 10/9, var den igjen beskåret. Bilder kan sees på Artsobservasjoner. Er det noen som mener at strandtorn bør beskjæres om høsten for å bli frodig og fin sommeren etter? Eller er det bare noen som trenger den til dekorasjon?

Sør på Oterøya fant jeg at gaffellurten var i god stand, mens prikkstarr var i dårlig forfatning.

Marrispen på Buskholmen ble funnet å dekke et areal på 0,9 x 1,8 meter og ser ut til å utvide seg langsomt, mens funnet av et ikke-blomstrende eksemplar på en annen av Buskholmene ikke ble gjenfunnet.

Vipestarr finnes en rekke steder og var generelt i god stand med mange aks med mange frukter. Det ble funnet seks nye lokaliteter, noen tidligere funn ble ikke gjenfunnet.

Et nyfunn på Sandvikholmen NØ på Oterøy flyttet østgrensen i Norge 400 meter.

Ved et besøk på Stråholmen ble verken sandvortemelk eller sodaurt gjenfunnet. Havreddik ble derimot gjenfunnet. Alle disse tre ble funnet sommeren 2014*.

Det var et godt år for blåmunke og rødsmelle i Kragerø og Bamble.

På Stavnes ble kjemperøyksopp gjenfunnet, to fruktlegemer, mens verken fiolgebube eller oksetungesopp ble gjenfunnet på sine tidligere lokaliteter.

*Listéra 2014-2

Gerd Kjelsrud har laget en ring av stein rundt rota til strandtornen på Stråholmen.

Fjellvegetasjon fortel - Kalender 2016

© Nistås forlag, Kyrkjevegen 131, 3803 BØ i TELEMARSK.

Tekst og formgjeving: Odd Vevele.

Kalenderen - i framhald av Friluftsliv-året 2015 - er til minne om gode opplevingar i fjellet. Den er òg til minne om utvikling av vegetasjonskartlegging som metode. Vi feirar ikkje berre fjellplanter, men også vegetasjonstypar.

Les naturens oppslåtte bok

Vegetasjonstypane utgjer nøklar til å ”opna naturens oppslåtte bok” og «lesa» det typane fortel. Plantartane har sine bestemte krav og tålegrensar. Det er grunnlag for at vegetasjonstypane som har bestemte artkombinasjonar er enda betre indikatorar på miljø der dei opptrer: På rabb, leside og i søkk med snøleie. Når snøen legg seg vert det ei jamntjukk dyne, men i fjellet bles det ofte, og toppen vert tynt dekt eller fri for snø. Den legg seg i søkka. På seinvinter er rabbar utsette for store svingingar i temperatur: Mykje frost, men jorda i snøleie kan vera frostfri under dyna. Når snøen smeltar, kjem rabbeplantane i gang først, snøleieplantane må venta til «dyna er tatt av».

Til kvar vegetasjonstype høyrer ei forteljing: Smeltar snøen seint eller tidleg? Kor djup og kor lenge ligg han? Er det fuktig eller tørt? Er jorda stabil eller i siget? Kva kan dyra beita? Kva står på menyen?

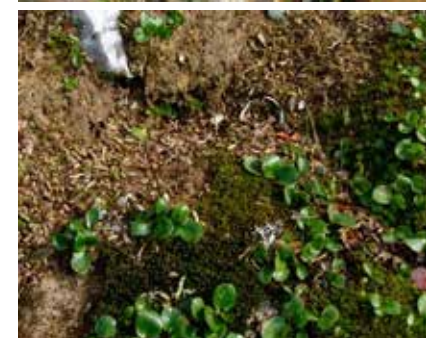
Jordregisterinstituttet

Det var i fjella ved Beitostølen økologisk vegetasjonskartlegging kom i gang. Jordregisterinstituttet på Ås (no Norsk institutt for bioøkonomi) starta i Øystre Slidre, Valdres. Først med Johnny Hofsten i 1969, seinare leia av Olav Hesjedal, frå 1970. Det internasjonale biologiske forskingsprogrammet IBP starta på andre sida av Valdresflya, i Sjødalen. Universitetet i Trondheim og andre forskingsmiljø kom også på bana.

Den Norske Turistforening

Formålsparagrafen til DNT: ”Den Norske Turistforening skal arbeide for et enkelt, aktivt, allsidig og naturvennlig friluftsliv og for sikring av friluftslivets natur- og kulturgrunnlag». Naturgrunnlaget kan kartleggast som vegetasjonstypar og opplevast som kjelde til informasjon om andre miljøforhold. Sansing, forståing og oppleving kan framkalla kompetanse, skapa haldningar og utvikla interesse. Det oppstår møteplassar for framsnakking og godprat.

I salg i Akademika i Bø, Libris på Fagernes, Vest-Telemark Museum, Eidsborg og frå forlaget.

B

Returadresse:

Telemark Botaniske
Forening
Postboks 25 Stridsklev
3904 Porsgrunn

INNHold	Side
Konkurransen, av <i>Trond Risdal</i>	3
Nyseryllik <i>Achillea ptarmica</i> , akvarell og tekst, av <i>Sigrid Nordskog</i>	4
“Ar du si'tt aindşę i Övdalim irå grå'll blåfergaðer åv saluklukkum?” Om en litt annerledes botanisk reise i Dalarna, av <i>Roger Halvorsen</i>	6
Stemmeseddel, dikt av <i>Harald Sverdrup</i>	13
<i>Listéra</i> for 20 år siden: En prest og naturforsker i Seljord i det 18. århundre, av <i>Per Sunding</i>	14
Ei uvanlig revebjelle, et ugras en ikke kan luke bort, av <i>Roger Halvorsen</i>	20
Nytt fra styret	21
Nabolagets ville vekster: Taggsalat kommer – men langsomt, av <i>Anders Often</i>	22
Nøkkesiv <i>Juncus stygius</i> , ei plante med navn fra underverdenen med bosted blant pors og marihender på blautmyra, av <i>Roger Halvorsen</i>	25
En overraskelse, av <i>Charlotte Bakke</i>	32
Spretklint? Hva i all verden er det? En nordmann aleine på ville veier i Västergötland i en Subaru, av <i>Roger Halvorsen</i>	36
Priscilla er borte, av <i>Roger Halvorsen</i>	43
Nytt fra sommeren i Kragerø, av <i>Norman Hagen</i>	46
Kalender, av <i>Odd Vevle</i>	47